

УДК 330.837

В. М. Семцов,

к. е. н., доцент кафедри фінанси і кредит, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

НЕСПОСТЕРЕЖУВАНА ЕКОНОМІКА ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ

Semtsov V.,

PhD (Economics), Associate Professor, Department of finance

and credit Vinnitsa research institute of Economics Ternopil National Economic University, Vinnytsia

NON-OBSERVED ECONOMY AS A FACTOR OF SOCIAL AND ECONOMIC LANDSCAPE OF UKRAINE

У статті проведено аналіз неспостережуваних економічних процесів, що відбуваються в аграрному секторі України. Особливу увагу приділено сучасним тіньовим економічним схемам. Розглянуто взаємозв'язок між неспостережуваною економікою та процесами забезпечення стійкого соціально-економічного ландшафту в Україні. Встановлено, що вітчизняний аграрний сектор економіки має чіткі ознаки системної кризи в процесах регулювання ринкового середовища. Продемонстровано недоліки проведення системного контролю за діяльністю вітчизняних агентів ринку. Здійснено критичний аналіз аргументів щодо проведення гуманізації відповідальності за правопорушення в економічній сфері. Ідентифіковано основні обставини, які слід враховувати під час протидії неспостережуваним економічним операціям. На основі аналізу емпіричних даних зроблено висновок про необхідність посилення відповідальності суб'єктів господарської діяльності за участь у неспостережуваних економічних процесах.

The article analyzes the observed economic processes taking place in the agrarian sector of Ukraine. Special attention is given to modern economic shady schemes. We consider the relationship between the unobserved economy and the processes of sustainable socio-economic landscape in Ukraine. It was established that the domestic agricultural sector has clear signs of a systemic crisis in the process of regulating the market environment. Demonstrated the shortcomings of the system of control over the domestic market agents. The critical analysis of arguments concerning the humanization of responsibility for violations in the economic sphere. The identified main factors to consider when unobservable counter transactions. Based on the analysis of empirical data concluded that the need for strengthening the responsibility of business entities for participating in unobservable economic processes.

Ключові слова: аграрна сфера, підприємство, неспостережувана економіка, податки, державне регулювання.
 Key words: agrarian sector, businesses, non-observed economy, taxes, government regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нині можна впевнено стверджувати, що забезпечення розвитку конкуренції є "наріжним каменем" усієї економічної філософії щодо функціонування ринкової економіки. Очевидно, що без створення процесів суперництва між суб'єктами господарювання ринкова економіка втрачає свою сутність. Саме тому, важливими та актуальними стають дослідження щодо ідентифікації дисфункцій, обумовлених неспостережуваною економікою. Слід відзначити, що в наш час, коли суб'єкти господарювання проводять форсовану гонку щодо максимізації вартості, неспостережувані економічні процеси виступають важливим фактором накопичення капіталів для окремих агентів ринку, і водночас є детермінантою пригнічення конкуренції та зниження рівня життя соціуму в цілому. Розвиток таких суперечливих тенденцій буде суттєво позначатися на забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічними аспектами неспостережуваної економіки займалися такі науковці, як В.І. Авдійський [1], К.Т. Бекжанова [2], О. О. Бренделева [3], В. В. Криворотов [4], Ю. В. Латов [5] та ін. Разом з тим і досі залишаються недостатньо дослідженими основні причини та фактори виникнення цього типу економіки. У вітчизняній економічній науці майже відсутні прикладні дослідження, що стосуються функціонування неспостережуваної економіки в аграрній сфері.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

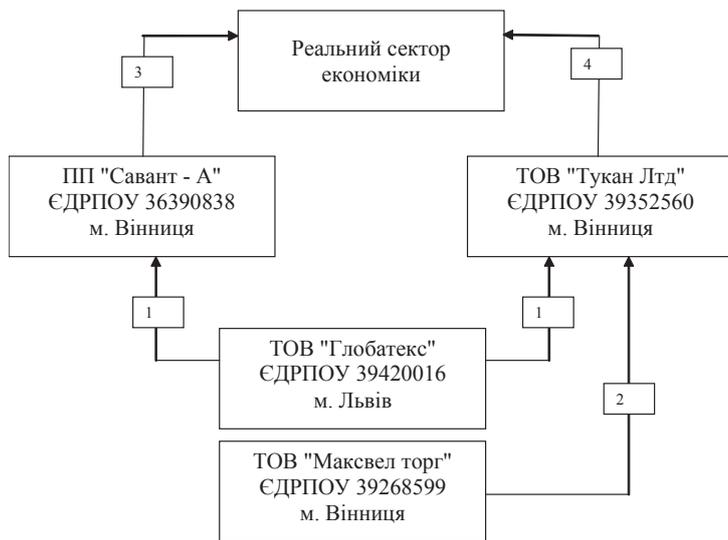
Завданням статті є ідентифікувати сучасний стан, причини та особливості розвитку неспостережуваної економіки, а також запропонувати механізми протидії її виникненню (на прикладі аграрної сфери Вінницької області).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідно відзначити, що під "неспостережуваною економікою", під час досліджень, ми розуміли економічну діяльність та / або соціально-економічні відносини, які систематично не ідентифікуються органами влади та / або соціумом. До найбільш поширених форм прояву неспостережуваної економіки в аграрній сфері слід віднести: несплату податків та / або зборів, а також фіктивну діяльність.

Дослідження показали, що значна кількість сучасних суб'єктів господарювання концентрують свої зусилля не на створенні благ в реальному секторі економіки, а здійснюють пошук механізмів (схем) (рис. 1) ухилення від сплати обов'язкових платежів (податків, зборів та ін.).

Необхідно відзначити, що керівники та / або засновники таких підприємств (наприклад, ПП "Савант — А", ТОВ "Тукал Лтд" (див. рис. 1) та ін.), як правило, уклали договори оренди приміщення на один місяць, а потім суб'єкти господарювання зникли у невідомому напрямку. На нашу думку, подібні неспостережувані схеми нівелюють ринкові основи. Між тим недооцінка неспостережуваної економіки перешкоджає

Примітки: 1 — товар (одяг вживаний) на загальну суму ПДВ близько 9 млн грн.; 2 — товар (яблука, помідори, огірки та ін.) на загальну суму ПДВ близько 1 млн грн.; 3 — декларація реалізації іншого товару підприємствам реального сектору економіки (автошини, автозапчастини, сантехніка та ін.); 4 — декларація реалізації іншого товару підприємствам реального сектору економіки (ящики, піддони, сітка та ін.).

Рис. 1. Типова схема впливу неспостережуваних економічних процесів на реальний сектор економіки

проведенню чіткого регулювання діяльності тінювих агентів ринку.

Хотілося б відзначити, що значний вплив на розвиток неспостережуваної економіки здійснюють інституційні угоди, які активно використовуються під час економічних конфліктів між власниками та / або вищими менеджментом на вітчизняних підприємствах. Наприклад, у 2011—2014 рр. службові особи ДП "Українська горілчана компанія "Nemiroff" (ЄДРПОУ 30805594, м. Немирів, Вінницька область) здійснювали виведення з обороту фінансових ресурсів шляхом укладання специфічних, на нашу думку, заздалегідь невідгідних угод щодо постачання товарно-матеріальних цінностей (зерно та ін.) з такими підприємствами, як ТОВ "Компанія Терра агро", ПП "Комплект-Магнетік", ТОВ "Ніка Світ", ПП "Полтава-Проект-Монтаж", ТОВ "Елам Ойл" та ін. Укладання угод формально відбувалося відповідно до діючого законодавства. Разом з тим, з обороту ДП "Українська горілчана компанія "Nemiroff" було виведено більше 42 млн грн. Цікаво відзначити, що завдання матеріальної шкоди кредиторам призвело до того, що 22.07.2014 р. Господарським судом Вінницької області було порушено провадження у справі про банкрутство ДП "Українська горілчана компанія "Nemiroff". І хоча органи влади у 2015 р. намагалися інкримінувати кримінальне правопорушення за фактом доведення до банкрутства (ст. 219 КК України [6]), проте на практиці довести цей вид правопорушення є досить складним завданням.

Отож, як бачимо, дисфункціональність інституційних угод змушує під час ідентифікації неспостережуваної економіки надавати першочергового значення інституційному середовищу, оскільки саме останнє, на нашу думку, значною мірою ініціює агентів ринку до проведення операцій, котрі є неспостережуваними зовнішнім учасником (соціуму, у т. ч. органам влади).

Процеси, які реально відбуваються в економіці, свідчать про необхідність підвищення ролі контролю в органах влади за діяльністю агентів ринку, а також щодо запобігання корупції. Особливо гостро ця проблема проявляється в аграрному секторі економіки. Наприклад, ТОВ "Прод — Тор" (ЄДРПОУ 39254345) у 2015 р. сформувало для інших суб'єктів господарювання фіктивний податковий кредит на суму близько 7 млн грн. Необхідно відзначити, що основним видом діяльності агента ринку було:

оптова торгівля зерном, тютюном та кормами для тварин. Звертає увагу на себе той факт, що директором цього підприємства була фізична особа (рис. 2), яка одночасно була зареєстрована і директором іншого підприємства, а саме: ТОВ "Ділові ініціативи" (ЄДРПОУ 39529293), яке ніби займалося посередництвом у торгівлі товарами. Слід відзначити, що у 2015 р. підприємству ТОВ "Ділові ініціативи" вдалося сформувати фіктивний податковий кредит на суму більше 6 млн грн. Важливо відзначити, що в момент державної реєстрації ТОВ "Прод-Тор" та ТОВ "Ділові ініціативи" фізична особа — директор перебувала в місцях позбавлення волі, а тому не могла фізично провести реєстрацію. Більш того, цікавим є те, як інші підприємства (наприклад, ПП "Династія-2012" (ЄДРПОУ 38343842), ТОВ "АПК Поділля" (ЄДРПОУ 39146416) та ін.) здійснювали підприємницьку діяльність з цими підприємствами-примарами.

Таким чином, діюча система державного контролю за діяльністю вітчизняних агентів ринку залишається неефективною. Парадоксально, але новітні технології щодо здачі електронної звітності, лібералізація законодавства дозволяють підприємствам-правопорушникам тривалий час уникати відповідальності.

Повертаючись до розгляду ситуації на рисунку 2, слід відзначити, що і в цьому випадку основою виникнення та функціонування неспостережуваних процесів були інституційні угоди. Очевидно, що ця та / або інша подібна махінація є можливою за умови двох основних варіантів розвитку. Варіант 1: третя сторона ("?"), підробивши документи фізичної особи або

взявши заздалегідь доручення, скористалася ситуацією з метою максимізації вартості. Між тим слід зразу відзначити, що цей варіант не містить системних небезпек, а характеризується елементами шахрайства. Звідси, по великому рахунку, з економічної точки зору, неважливо чи знаходиться третя сторона ("?") у змові з фізичною особою-директором. На нашу думку, набагато небезпечніше для соціуму є Варіант 2: згідно з яким відбувається захоплення державного регулятора з метою проведення неспостережуваних економічних процесів. Безперечно, що в основі цього варіанту лежить корупція окремих представників влади, які, маючи доступ до специфічної інформації щодо усунення фізичної особи (взяття під варту), забезпечили реєстрацію суб'єктів господарювання, а також провели ряд псевдофінансових операцій.

Отож, як бачимо, неспостережувана економіка може бути продуктом захоплення державного регулятора, і, як наслідок, здатна загострювати проблеми корупції. Тому особливу увагу слід приділяти більш повному та ефективному використанню владного потенціалу щодо ідентифікації "ідейних натхненників" тінювих схем.

Комусь це може здатися дивним, проте діюче вітчизняне законодавство дозволяє проводити суб'єктам господарювання неспостережувані економічні процеси навіть при умові, коли органи влади здійснили ідентифікацію порушень. Наприклад, у 2015 р. ТОВ "Гольфстрім ТМ" (ЄДРПОУ 35791653), маючи кримінальне провадження, тривалий час продовжувало реєстрацію податкових документи в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН).

Окремим питанням є контроль за діяльністю дрібних фермерських господарств. Наприклад, Фермерське господарство "Еко-Гарант" (ЄДРПОУ 34303570), яке знаходилося у с. В. Митник Хмельницького району Вінницької області, здійснювало оренду земельної ділянки сільськогосподарського призначення площею близько 22 га. При цьому основні засоби були відсутні. Разом з тим, це господарство у 2014 р. змогло активно реалізовувати послуги щодо випробування хімічних препаратів на адресу інших агентів ринку. Тим самим, порушивши діюче законодавство (ст. 209 Податкового кодексу України [7]) на загальну суму близько 44 тис. грн., оскільки пільгове оподаткування не було передбачено в частині надання послуг по випробуванню хімічних препаратів.

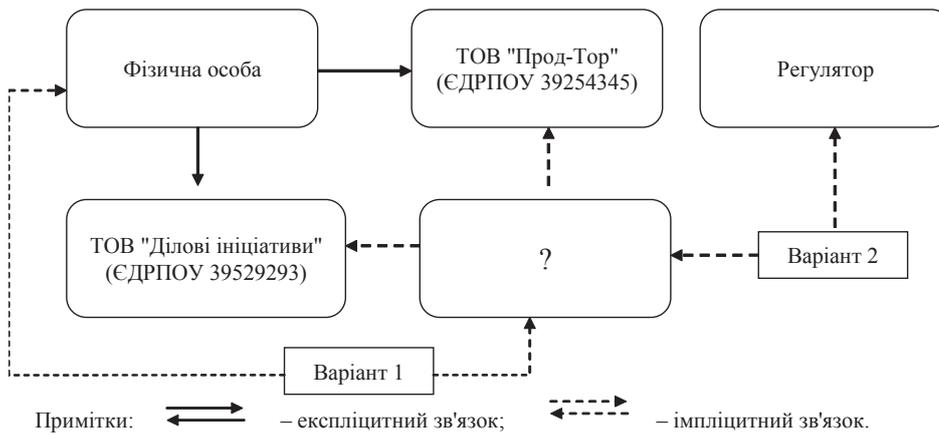

Рис. 2. Механізм створення та функціонування неспостережуваної схеми в аграрній сфері

Очевидною реальністю в аграрному секторі є недотримання вимог земельного законодавства фермерськими господарствами. Слід відзначити, що досить поширеним залишається явище, коли фермери не бажають переглядати, в силу різних причин, договори оренди землі в яких розмір орендної плати не відповідав законодавчо встановленій нормі. Так, наприклад, лише на території Жмеринського району Вінницької області у 2014—2015 рр. залишилися не переглянутими договори оренди землі по таких господарствах, як ФГ "ОР", ФГ "Оксамит", ФГ "Жмеринський зернопромисловий комплекс" та ін. У результаті чого втрати місцевих бюджетів складають сотні тисяч гривень.

Не можна не розуміти, що саме створення та забезпечення державою справедливості, тобто рівних умов ведення бізнесу, є важливим фактором захисту конкурентного середовища. Неспостережувана економіка руйнує діючу систему управління, а також дає імпульс для масових соціально-економічних дисфункцій. Слід відзначити, що цей тип економіки виникає виключно з практичної діяльності конкретних агентів ринку.

Ось один приклад. У 2015 р. сільськогосподарське підприємство СТОВ "Агрокруп" (ЄДРПОУ 37338124) за відсутності основних фондів, виробничих активів, складських приміщень, транспортних засобів та технічного персоналу задекларувало господарську діяльність з іншими суб'єктами господарювання, зокрема реалізацію сільськогосподарської продукції власного виробництва таким агентам ринку, як ТОВ "Полонське" (ЄДРПОУ 38305063), ТОВ "Торговий дім "Укрсварка" (ЄДРПОУ 35245578), ТОВ "НВП Гідро — Альфа" (ЄДРПОУ 37091004). Необхідно відзначити, що вищим менеджментом підприємства СТОВ "Агрокруп" було задекларовано лише реалізація насіння соняшника ТОВ "Торговий дім "Укрсварка" на загальну суму ПДВ близько 2,5 млн грн., а також сої на адресу ТОВ "Полонське" майже 2,54 млн грн. При цьому важливо відзначити наступне: 1) площа сільськогосподарських угідь орендованих СТОВ "Агрокруп" у 2015 р. становила близько 8,39 га, що фактично унеможливує реальність вирощення сільськогосподарської продукції у такій обсягах; 2) підприємство СТОВ "Агрокруп" було зареєстроване у 2011 р. на території Погребищенського району, а у другій половині 2015 р. воно перейшло на державний облік у м. Київ, але вищий менеджмент (директор та бухгалтер в одній особі) був зареєстрований у м. Львові; 3) вищий менеджмент СТОВ "Агрокруп" у 2015 р., намагаючись ввести органи влади в оману, задекларував оренду сільськогосподарської землі у загальній площі близько 6228 га, до речі, як правило, це були суб'єкти господарювання з інших регіонів, наприклад, ТОВ "Близнюки" (Одеська область), ТОВ "Сатурн" (Миколаївська область) та ін., при чому реально такої оренди не здійснювалося.

Таким чином, аналіз вищезазначеного дозволяє нам чітко стверджувати, що вищий менеджмент та/або засновники СТОВ "Агрокруп" не вирощували самостійно сою

та насіння соняшника у 2014 р., а відтак, операції щодо поставки власно вирощеної продукції є проявом не спостережуваної економіки (які, до речі, мають каратися законодавством відповідно до ст. 205 КК України [6]). І такі протиріччя — це реальність вітчизняного аграрного сектору економіки.

Масовим є явище, коли суб'єкти господарювання декларують значні обсяги доходів і при цьому звітують про відсутність найманих працівників, як наслідок, податок на доходи фізичних осіб не сплачується. Так, наприклад, станом на 01.01.2015 р. найбільша кількість таких підприємств значилося на обліку в м. Києві — 4580 суб'єктів, Дніпропетровська — 1218 агентів, Харківська область — 908 та ін.

Цілком очевидно, що усуваючись від вирішення проблем обумовлених негативною дією неспостережуваної економіки, ми фактично провокуємо суб'єктів господарювання до того, щоб саме цей різновид відносин ставав повсякденним компонентом нашого життя. Нині в центрі уваги соціуму знаходиться питання щодо несплати та/або несвоечасної сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — єдиного соціального внеску) вітчизняними суб'єктами господарювання, котрі працюють в аграрній сфері. Подібні випадки є непоодинокими. Наприклад, у 2013—2014 рр. посадкові особи ПАТ "Хмільниксільмаш" (м. Хмільник, Вінницька область) під час нарахування єдиного соціального внеску не проводили його перерахування до бюджету. Результат — ухилення від сплати єдиного соціального внеску на суму близько 677 тис. грн.

На нашу думку, відсутність чіткої організації у боротьбі з неплатниками єдиного соціального внеску фактично компрометує органи влади. Більш того ми глибоко переконані, що лише дієвий політичний імпульс у поєднанні з відповідною правовою базою може вирішити проблеми сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове страхування.

Підприємства аграрної сфери, виступаючи суб'єктами розвитку неспостережуваної економіки, слугують для нас свідченням того, що заходи контролю та покарання з боку державної влади потребують ретельного вивчення та перевірки на предмет встановлення свідомого або не свідомого умислу. Наприклад, у 2014 р. було розпочато кримінальне провадження щодо службових осіб підприємства ТОВ "Тульчинський маслосирзавод" (ЄДРПОУ 34465052), яке було розміщене у м. Тульчин Вінницької області. Цей суб'єкт господарювання у 2012 р. не включив до складу валових доходів кредиторську заборгованість, до речі, термін позовної давності якої минув по взаєморозрахунках з ТОВ "Профітіс-Б" (ЄДРПОУ 36192868, м. Київ), на загальну суму близько 6228 тис. грн., а звідси відповідно було завищено суму податкового кредиту ТОВ "Тульчинським маслосирзаводом" по взаєморозрахунках з ТОВ "Профітіс-Б" на суму майже 1038 тис. грн. Дії підприємства передбачають ознаки порушення ст. 135, 198 Податкового кодексу України, і по факту можна констатувати ухилення від сплати податків у великих розмірах. Однак все ж таки, на нашу думку, влада повинна ретельно розбиратися в характері порушень, тобто чітко встановлювати, що приховується за неспостережуваною економічною операцією: безвідповідальність та "легковагість" (не професіоналізм) службових осіб підприємства у відношенні до сплати обов'язкових бюджетних надходжень чи свідоме втілення заздалегідь злочинних задумів. Адже це є об'єктивною потребою для соціуму.

Окремим питанням є аналіз надмірно та помилково зарахованих коштів до бюджету. Так, станом на 01.01.2015 р.

на Вінниччині найбільші суми переplat ПДВ до бюджету мали: ТОВ "ЛВН Лімітед" — майже 6,1 млн грн.; ТОВ "Віойл-Агро" — близько 3,2 млн грн.; ТОВ "Агрона Фрут Україна" — близько 17,8 млн грн. І хоча переplати формально здійснювалися в рамках правового поля, проте саме вони можуть потенційно сприяти проведенню неспостережуваних економічних процесів.

Неспостережувані економічні операції характерні і для державних підприємств. Наприклад, у 2014 р. посадові особи ДП "Тростянецький спиртовий завод" незаконно зберігали, з метою подальшого збуту, спирт загальним об'ємом близько 7400 дал. Необхідно відзначити, що відповідно висновку експертизи НДЕКЦ УМВС України у Вінницькій області зазначена спиртовмісна рідина не відповідала вимогам ДСТУ 4221:2003 "Спирт етиловий ректифікований. Технічні умови", оскільки її міцність становила близько 93,1%. Таким чином, у діях посадових осіб спиртового заводу вбачаються ознаки правопорушення, що передбачено ст. 204 КК України [6]. Отож, пошук ефективних механізмів контролю за вищим менеджментом державних підприємств є важливим завданням.

Особливої уваги потребують неспостережувані процеси в сфері банкрутства та взяття фінансових зобов'язань. Наприклад, у 2013 р. агент ринку ПП "Агротехпостач плюс" (ЄДРПОУ 35111493, м. Вінниця) уклало угоду з ТОВ "Подільські цукроварні" (ЄДРПОУ 36327881, смт. Крижопіль, Крижопільський район, Вінницька обл.) Предмет угоди — поставка/прийняття та оплата запчастин. Слід відзначити, що відповідно до умов цієї угоди ТОВ "Агротехпостач плюс" передало ТОВ "Подільські цукроварні" частину до транспортних засобів на загальну суму близько 955 тис. грн. На момент укладання угоди ТОВ "Подільські цукроварні" здійснювало активну господарську діяльність. Наприклад, у агента ринку були серйозні активи: цукрові заводи у Чернівецькому, Крижопільському Тростянецькому районах Вінницької області; автотранспорт та ін. Важливо відзначити, що протягом 2013—2014 рр. вищий менеджмент ПП "Агротехпостач плюс" неодноразово письмово звертався до керівництва ТОВ "Подільські цукроварні" щодо необхідності перерахування коштів за реалізовану продукцію, проте жодних конструктивних відповідей не отримав.

Принципово важливо відмітити, що у листопаді 2014 р. Господарський суд Вінницької області порушив провадження у справі про банкрутство ТОВ "Подільські цукроварні" (справа № 902/1608/14). Погасити свої зобов'язання ТОВ "Подільські цукроварні" не змогло, оскільки у підприємства відсутні основні засоби. Разом з тим, зі складу товариства "своєчасно" у законний спосіб були виведені цукрові заводи і на їх базі створено нові суб'єкти господарювання. Наприклад, створено ТОВ "Шугер К" (с. Капустяни Тростянецького району Вінницької області) на базі колишнього Капустяньського цукрового заводу; підприємство ТОВ "Сато М" (с. Моївка Чернівецького району Вінницької області) утворилося на основі колишнього заводу "Моївський цукор"; ТОВ "Світкар" (с. Соколівка Крижопільського району Вінницької області) було створено на базі Соколівського цукрового заводу.

Таким чином, нині соціум практично позбавлений можливості встановити, що криється за реальними економічними процесами: об'єктивні перешкоди розвитку суб'єкта господарювання чи неспостережувані економічні процеси (опортуністична модель поведінки). Разом з тим, загроза свідомого введення суб'єкта господарювання до банкрутства з метою заподіяння фінансової шкоди іншим суб'єктам господарювання, як бачимо, залишається надзвичайно актуальною проблемою. В свою чергу, влада поки що не використала у повній мірі потенціал регулювання інституційного середовища у боротьбі з неспостережуваною економікою.

ВИСНОВКИ

Масштаби та практичні аспекти протидії неспостережуваній економіці свідчать, що заходи, котрі вживає ук-

раїнська влада, залишаються недостатніми, оскільки відсутня комплексність у діях, а також неналежне формування цілей регулювання діяльності агентів ринку. Створюється враження, що ця боротьба є більшою мірою імпровізацією аніж чітка програма дій. Безперечно, що в таких умовах інерційного розвитку, держава, створюючи сприятливі умови ведення тіньового бізнесу, мимоволі стимулює виникнення неспостережуваної економіки.

Агресивні дії суб'єктів господарювання щодо участі в неспостережуваних економічних процесах обумовлені значною мірою гуманізацією законодавства. Практика функціонування неспостережуваної економіки свідчить, що гуманізація законодавства є невиправданою на даному етапі для нашої держави. Очевидно, що тактичні маневри влади у цьому напрямі неминуче призведуть до стратегічних помилок щодо забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку в державі. Саме тому, адекватне визначення ступеня та міри відповідальності за участь у неспостережуваних економічних процесах є необхідною умовою для такого розвитку.

Література:

1. Авдийский В.И. Теневая экономика и экономическая безопасность государства: учеб. пособие / В.И. Авдийский, В.А. Дадалко. — 2-е изд., доп. — М.: Альфа-М: Инфра-М, 2010. — 496 с.
2. Бекжанова Т.К. Исследование проблем измерения теневой экономики (на примере Казахстана) / Т.К. Бекжанова. — М.: ИНФРА-М, 2012. — 139 с.
3. Бренделева Е.А. Неинституциональная экономическая теория: учеб. пособие / Е.А. Бренделева. — М.: Дело и Сервис, 2006. — 352 с.
4. Криворотов В.В. Экономическая безопасность государства и регионов: учебное пособие / В. В. Криворотов, А.В. Калина, Н.Д. Эриашвили. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. — 351 с.
5. Латов Ю.В. Теневая экономика: учеб. пособие для вузов / Ю.В. Латов, С.Н. Ковалев; под ред.: В.Я. Кикотя, Г.М. Казиахмедова. — М.: Норма, 2006. — 336 с.
6. Україна. Закони. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Україна. Закони. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References:

1. Avdyjskyj, V. Y. (2010), *Tenevaia ekonomika y ekonomicheskaja bezopasnost gosudarstva* [The shadow economy and economic security of the state], Alfa-M, Moscow, Russia.
2. Bekzhanova, T. K. (2012), *Issledovanie problem izmerenija tenevoj jekonomiki (na primere Kazahstana)* [Research problems of measuring the underground economy (for example Kazakhstan)], INFRA-M, Moscow, Russia.
3. Brendeleva, E. A. (2006), *Neoinstitucionalnaja jekonomicheskaja teorija* [Neo-institutional economic theory], Delo i Servis, Moscow, Russia.
4. Krivorotov, V. V. Kalina, A. V. and Jeriashvili, N. D. (2011), *Jekonomicheskaja bezopasnost gosudarstva i regionov* [The economic security of the state and the regions], Juniti-Dana, Moscow, Russia.
5. Latov, J. V. and Kovalev, S. N. (2006), *Tenevaja jekonomika* [The shadow economy], Norma, Moscow, Russia.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), *The Criminal Code of Ukraine*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Accessed 28 March 2016).
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), *Tax Code of Ukraine*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 29 March 2016).

Стаття надійшла до редакції 04.04.2016 р.